

Перевірка ефективності програми розвитку лідерських якостей студентів

Kurytsia A.I. Verification of program efficiency of development of leadership's qualities of students / A.I. Kurytsia // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 329–337.

А.І. Куриця. Перевірка ефективності програми розвитку лідерських якостей студентів. У статті відображено достатню ефективність та дієвість розробленої програми розвитку лідерських якостей студентів на основі відповідальності. Проаналізовано результати експериментального формування системи лідерських якостей шляхом розвитку складових компонентів відповідальності студентів. З'ясовано, що після тренінгу спостерігалось зростання кількості студентів з сильно вираженими та вираженими на середньому рівні лідерськими якостями, а також зменшення кількості учасників, в яких ці якості виражені слабо. Значний зсув між рівнями розвиненості комунікативних схильностей свідчить про зміни в системі лідерських якостей. Виявлено тенденцію до зростання кількості тих опитаних, котрі демонструють після тренінгу високий рівень комунікативних схильностей, і зменшення кількості тих, хто демонструє низький рівень вираженості цих якостей. З'ясовано динаміку різних аспектів відповідальності учасників. Діагностовано незначний зсув у прояві інтернальності як у міжособистісних відносинах, так і її узагальненого показника. Статистично підтверджено значущість досліджуваних змін в системі лідерських якостей у зв'язку з розвитком складових відповідальності за допомогою застосування методу порівняння двох залежних вибірок за критерієм Т-Вілкоксона. Констатовано зсув показників лідерських якостей студентів під впливом розвитку в них відповідальності на статистично значущому рівні. Зроблено висновок про те, що методи активного соціально-психологічного навчання є ефективними і можуть бути включеними у комплексну програму розвитку внутрішньої локалізації контролю індивіда.

Ключові слова: лідерські якості, відповідальність, комунікативні схильності, організаційні схильності, совісність, соціальна відповідальність, програма розвитку лідерських якостей студентів.

А.И. Курица. Проверка эффективности программы лидерских качеств студентов. Данная статья отражает достаточную эффективность и действенность разработанной программы лидерских качеств сту-

дентов на основе ответственности. Проанализированы результаты экспериментального формирования системы лидерских качеств путем развития составляющих компонентов ответственности студентов. Выяснено, что после тренинга наблюдался рост количества студентов с сильно выраженными и выраженными на среднем уровне лидерскими качествами, а также уменьшение количества участников, у которых эти качества выражены слабо. Значительный сдвиг между уровнями развитости коммуникативных склонностей свидетельствует об изменениях в системе лидерских качеств. Выявлена тенденция к росту количества опрошенных, демонстрирующих после тренинга высокий уровень коммуникативных склонностей, и уменьшение количества тех, кто демонстрирует низкий уровень выраженности этих качеств. Выяснено динамику разных аспектов ответственности участников. Диагностирован незначительный сдвиг в проявлении интернальности как в межличностных отношениях, так и её обобщенного показателя. Статистически подтверждена значимость исследуемых изменений в системе лидерских качеств в связи с развитием составляющих ответственности посредством применения метода сравнения двух зависимых выборок по критерию Т-Вилкоксона. Констатировано смещение показателей лидерских качеств студентов под влиянием развития у них ответственности на статистически значимом уровне. Сделан вывод о том, что методы активного социально-психологического обучения являются эффективными и могут быть включены в комплексную программу развития внутренней локализации контроля индивида.

Ключевые слова: лидерские качества, ответственность, коммуникативные склонности, организационные склонности, совестливость, социальная ответственность, программа развития лидерских качеств студентов.

Постановка проблеми. Сьогодні досить гостро стоїть проблема становлення молодих лідерів, зокрема розвитку лідерських якостей студентів. Сьогоднішні студенти – це завтрашні політики, економісти, психологи, вчителі та інші фахівці, багато з яких займуть провідне становище в державних, суспільних інституціях і стануть лідерами в тій або іншій сфері діяльності. Саме від їхніх дій залежатиме управління різними структурами.

Сучасність вимагає від лідерів адекватного уявлення про себе, високої соціальної пластичності, володіння навичками ефективної комунікації. Необхідно, щоб лідер співвідносив кожне своє рішення та дію із загальнолюдськими цінностями та принципами, а не керувався лише власними інтересами чи амбіціями. Тому в сьогоднішніх умовах підвищується роль відповідальності в лідерській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз прикладних досліджень свідчить про те, що для розвитку лідерських

якостей студентів застосовуються різноманітні програми й засоби. Це можуть бути майстер-класи, тренінги й інші розвивальні програми. Вивченням проблеми лідерства в юнацькому віці займалися Н.В. Белякова, Д.В. Беспалов, Т.Е. Вежевич, А.І. Давлетова, А.В. Мудрик, В.В. Ягоднікова [1–6] та ін. Оцінюючи позитивно їх науковий доробок і спираючись на нього у своїй роботі, все ж зазначимо, що багато аспектів проблеми лідерства не знайшли достатнього висвітлення. Насамперед це стосується проблеми розвитку лідерських якостей студентів на основі відповідальності, яка виступає системоутворюючою основою лідерських якостей і формує відповідальний тип лідера.

Мета. Наша стаття має на меті відобразити достатню ефективність та дієвість розробленої програми розвитку лідерських якостей студентів на основі відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після формульованого впливу на систему лідерських якостей засобами розвитку відповідальності студентів було проведено повторне опитування за стандартизованими методиками, застосованими на констатувальному етапі експериментального дослідження. Зазначимо, що поділ експериментальної групи формальний, за кількістю учасників тренінгу (в таблицях дані за групами розподілені для компактності подання емпіричного матеріалу). Отже, за усіма показниками групи були гомогенними. Щодо розвитку лідерських якостей в учасників тренінгу, було отримано наступні результати (таблиці 1–7).

Таблиця 1

Особливості вираженості лідерських якостей студентів, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу
Слабко виражені	50	30	56	54
Середньо виражені	33	42	25	26
Сильновиражені	17	28	25	25
Схильність до диктату	0	0	0	0

Отже, з таблиці 1 видно, що після тренінгу спостерігалось зростання кількості студентів із сильновираженими (з 17% до 28%), вираженими на середньому рівні лідерськими якостями (з 33% до 42%) та зменшення кількості учасників, в яких ці якості слабко виражені (з 50% до 30%). Порівняно з рівнем вираженос-

ті даних якостей у контрольній групі, де виявлена дуже незначна динаміка їх розвитку, показники за усіма рівнями в експериментальній групі значно змінились.

Ще одним показником змін в системі лідерських якостей є значний зсув між рівнями розвиненості комунікативних схильностей (табл. 2). Спостерігається тенденція до зростання на 13 % кількості тих опитаних, котрі демонструють після тренінгу високий рівень комунікативних схильностей, і зменшення на 14% кількості тих, хто демонструє низький рівень вираженості цих якостей.

Таблиця 2

Показники комунікативних схильностей студентів до і після тренінгу, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу
низький	34	20	35	33
нижчий середнього	16	25	15	17
середній	34	25	33	33
високий	0	13	2	1
дуже високий	16	17	15	16

Результатом формувального експерименту було і збільшення на 11% кількості студентів з високим і на 5% з дуже високим рівнем розвиненості організаційних схильностей та відповідно зменшення на 21% кількості тих, хто демонструє низький та на 3% – нижчий середнього рівня організаційних схильностей (табл. 3).

Таблиця 3

Показники організаційних схильностей студентів після тренінгу, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу
низький	66	55	62	60
нижчий середнього	18	15	20	18
середній	10	20	16	17
високий	6	15	2	3
дуже високий	0	5	0	2

Окрім того, за результатами організованого формувального впливу було з'ясовано динаміку різних аспектів відповідальності учасників (табл. 4–7).

Таблиця 4

Рівні інтернальності студентів у сфері міжособистісних відносин після тренінгу, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До формувального впливу	Після формувального впливу	До формувального впливу	Після формувального впливу
низький	50	47	48	50
середній	50	45	50	47
високий	0	8	2	3

Як видно з таблиць 4–5, в результаті формувального впливу в напрямку розвитку відповідальності учасників спостерігаємо незначний зсув у прояві інтернальності як у міжособистісних відносинах, так і її узагальненого показника. Так, кількість студентів з високим рівнем інтернальності у сфері міжособистісних відносин (табл. 4) в ході формувального експерименту зросла на 8 %, з середнім рівнем – на 5%, з низьким – зменшилась на 3%.

Таблиця 5

Рівні загальної інтернальності студентів після тренінгу, n=50, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До формувального впливу	Після формувального впливу	До формувального впливу	Після формувального впливу
низький	8	6	8	8
середній	90	92	89	88
високий	2	2	3	4

З таблиці 5 видно, що кількість студентів з високим рівнем розвитку загальної інтернальності після тренінгу не змінилась. Лише на 2% зросла кількість тих, хто демонструє середній рівень загальної інтернальності, та на стільки ж зменшилась кількість тих опитаних, котрі показують низький рівень прояву цієї якості.

Таблиця 6

Показники совісності в учасників після тренінгу, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу
«Шкала совісності»				
низький	50	38	59	58
середній	25	33	25	25
високий	25	29	16	17

Інша картина постає після тренінгу щодо показників совісності та соціальної відповідальності учасників (табл. 6-7). Так, спостерігається (табл.6) зростання на 4% кількості тих, хто після тренінгу демонструє високий рівень совісності, що не є показником значущого зсуву в розвитку совісності після тренінгу. Але значущим є зростання кількості студентів з середнім рівнем совісності (на 8%) та зменшення на 12% кількості студентів з низьким рівнем вираженості даної якості.

Таблиця 7

Показники соціальної відповідальності у студентів після тренінгу, %

Показники, рівні	Групи			
	Експериментальна, n=56		Контрольна, n=56	
	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу	До форму- вального впливу	Після фор- мувального впливу
Нижчі норми	8	0	0	1
Норма	92	97	84	84
Вищі норми	0	3	16	16

Показники соціальної відповідальності також зазнали змін в ході формувального експерименту. Так, студентів з високим рівнем вираженості цієї якості стало більше на 3%, з середнім рівнем – на 5%. При цьому 100% тих, хто мав показники соціальної відповідальності, нижчі за норму, підвищили показники соціальної відповідальності.

Статистично підтвердити значущість показаних вище змін у системі лідерських якостей у зв'язку з розвитком складових відповідальності нам дозволяє застосування методу порівняння двох залежних вибірок за критерієм Т-Вілкоксона. Цей критерій

був обраний для підтвердження вказаних результатів через те, що розподіл майже усіх ознак у вибірці суттєво відрізняється від нормального. Дані таблиці 8 констатують зсув показників лідерських якостей студентів під впливом розвитку в них відповідальності на статистично значущому рівні.

Таблиця 8

Зсув показників лідерських якостей під впливом розвитку відповідальності, критерій Т-Вілкоксона, n=56

Якості	Показники, бали		Емпіричне значення z-критерія	p-рівень значущості
	до тренінгу	після тренінгу		
Вираженість лідерських якостей	27,7	33,5	-4,117	0,01
Комунікативні схильності	0,57	0,69	-,971	0,0030
Організаційні схильності	0,6	0,72	-1,026	0,0030
Інтернальність у сфері між-особистісних відносин	1,8	1,9	-0,908	0,0231
Інтернальність загальна	0,8	1,1	-1,291	0,3411
Соціальна відповідальність	2,6	7,6	-3,285	0,005
Совісність	5,5	9,3	-4,119	0,01

Дані табл. 8 свідчать про значущі позитивні зрушення у показниках відповідальності та інших лідерських якостей. Так, серед складових відповідальності найбільш значущою (на рівні $p < 0,000$) була динаміка показників совісності і соціальної відповідальності. Привертає увагу те, що поза зоною статистичної значущості були зміни у показниках інтернальності. Це можна пояснити тим, що інтернальність – не суто соціально-психологічна якість індивіда, а більшою мірою індивідуально-типологічна, пов'язана з локалізацією (зовнішньою чи внутрішньою) контролю. Інтернальність, очевидно, слід розвивати тривалий час різними методами. Однак, певні зміни у її показниках свідчать про те, що методи активного соціально-психологічного навчання є теж ефективними і можуть бути включеними в комплексну програму розвитку внутрішньої локалізації контролю індивіда. Слід також зауважити, що в ході розвитку складових відповідальності констатовано значущі зрушення в показниках усіх інших компонентів лідерських якостей учасників, чого не відмічено в контрольній групі.

Висновки. Можна стверджувати, що розроблена програма розвитку лідерських якостей студентів на основі відповідальності є достатньо ефективною та дієвою. Ці результати експериментально підтверджують наше припущення щодо детермінуючого

впливу складових відповідальності на розвиток системи лідерських якостей. Виявлені в результаті дослідження тенденції можуть бути використані при організації студентського самоврядування, проведенні виховних заходів, плануванні форм і методів роботи зі студентами щодо їх особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Белякова Н.В. Социально-психологические особенности проявления лидерства в студенческих группах : дис. ... канд. психол. наук / Н.В. Белякова. – М., 2002. – 197 с.
2. Беспалов Д. В. Специфика лидерства в молодёжных учебных группах / Д.В.Беспалов // Ежегодник Российского психологического общества : материалы 3-го Всероссийского съезда психологов (25–28 июня 2003 г.). – Т.1 – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003.
3. Вежевич Т.Е. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.Е. Вежевич. – Улан-Удэ, 2001. – 198 с.
4. Давлетова А.И. Развитие лидерских качеств студентов педагогического вуза : дисс... канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Ивановна Давлетова. – Москва, 2007. – 270 с.: ил.
5. Мудрик А.В. Юношеский тип общения // Возрастная психология: Детство. Отрочество, юность / А. В. Мудрик // Хрестоматия : учеб. пос. для студ. пед. вузов / Сост. и науч. ред. В.С.Мухина, А.А.Хвостов. – М., 1999. – 624 с.
6. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Вікторія Вікторівна Ягоднікова; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2006. – 215арк.; табл.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Beljakova N.V. Social'no-psihologicheskie osobennosti projavlenija liderstva v studencheskih gruppah : dis. ... kand. psihol. nauk / N.V. Beljakova. – M., 2002. – 197 s.
2. Bepalov D. V. Specifika liderstva v molodezhnyh uchebnyh gruppah / D.V.Bepalov // Ezhegodnik Rossijskogo psihologicheskogo obshhestva : materialy 3-go Vserossijskogo s#ezda psihologov (25–28 ijunja 2003 g.). – T.1 – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2003.
3. Vezhevich T.E. Pedagogicheskie uslovija razvitija liderskih kachestv uchashhihsja : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / T.E. Vezhevich. – Ulan-Udje, 2001. – 198 s.

4. Davletova A.I. Razvitie liderskih kachestv studentov pedagogicheskogo vuza : diss... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Anna Ivanovna Davletova. – Moskva, 2007. – 270 s.: il.
5. Mudrik A.V. Junosheskij tip obshhenija // Vozrastnaja psihologija: Detstvo. Otrochestvo, junost' / A. V. Mudrik // Hrestomatija : ucheb. pos. dlja stud. ped. vuzov / Sost. i nauch. red. V.S.Muhina, A.A.Hvostov. – M., 1999. – 624 s.
6. Jagodnikova V.V. Formuvannja liders'kyh jakostej starshoklasnykiv v osobystisno orijentovanomu vyhovnomu procesi zagal'noosvitn'oi' shkoly : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Viktorija Viktorivna Jagodnikova; Pivdennoukrai'ns'kyj derzh. pedagogichnyj un-t im. K.D.Ushyns'kogo. – Odesa, 2006. – 215ark.; tabl.

A.I. Kurytsia. Verification of program efficiency of development of leadership's qualities of students. The article considers the efficiency and activity of program of development of leadership's qualities of students on base of responsibility. The results of experimental formation of the system of leadership's qualities are analyzed by means of development of components of student's responsibility. It is observed after training, that the quantity of students with leadership's qualities, which are developed on strong and middle level, is growing up. The considerable shift between the levels of sociability's development indicates for changes in the system of leadership's qualities. The dynamics of different aspects of responsibility of participants of training is inquired. The relevance of analyzed changes in system of leadership's qualities is statistically confirmed in connection with development of components of responsibility by means of method of comparison of two selections after the T-Vilcoxon's criterion. The shift of factors of leadership's qualities of students is stated under the influence of development of responsibility on statistically important level. We can make the conclusion, that methods of active social-psychological study are effective and can be included in complex program of development of inner localization of individual's control. Basis for the development of leadership qualities of students' development of responsibility serves as an integrated personality, which has a complex structure and is manifested at different levels. In terms of training and gaming technology creates favorable conditions for the development of leadership skills of personality for study of practice patterns and mechanisms of social influence to learn leadership skills.

Key words: leadership's qualities, responsibility, communicative ability, organization ability, contrition, social responsibility, program of development of leadership's qualities of students.

Received February 12, 2015

Revised February 22, 2015

Accepted March 20, 2015